

Marjolein van Asselt:

‘Liever een politieke discussie dan zo’n typisch Nederlandse rapportenoorlog’

“Als je niet gewend bent aan onzekerheid, gaan je haren ervan overeind staan. Een heel natuurlijke reflex: onzekerheid betekent gevaar! Maar in sommige kennisgebieden kun je gewoon geen zekerheid verwerven. Als je dat niet inziet en dóór blijft zoeken, raak je verzeild in *paralysis by analysis*: je blijft steken in steeds meer onderzoek, waardoor je geen besluit neemt en ook niet op een andere manier handelt. Dat soort onproductieve stilstand moeten we vermijden. Niet alleen omdat de innovatie dan stopt. Oók omdat wachten tot onzekere risico’s eindelijk keihard bewezen zijn meestal betekent dat het te laat is. Klimaatverandering is een duidelijk voorbeeld. We weten niet zeker of het klimaat versneld verandert door ons toedoen, maar zodra we dat zeker weten, is de schade praktisch onherstelbaar.

Mijn interesse gaat uit naar *onzekere* risico’s, of *riskante* onzekerheden. Er zijn ook *veilige* of neutrale onzekerheden – we weten niet zeker of er leven is op Pluto, maar dat is maatschappelijk niet zo relevant. En er zijn *zekere* risico’s: statistisch gezien verhoogt roken de kans op longkanker.

Ik ben dus geïnteresseerd in onderwerpen waar riskante onzekerheden spelen: genetische modificatie, klimaatverandering en daaraan gerelateerde overstromingsgevaaren, de opkomst van nieuwe infectieziekten, ontwikkelingen in mobiele communicatie. De klassieke formule ‘risico = kans x effect’ gaat in dit soort situaties niet op, omdat je kans en effect principieel niet kunt bepalen. Toch kloppen juist bij deze onderwerpen politici bij experts aan met de vraag: doe een *risico-assessment*. Een expert die zo’n opdracht aanneemt, levert in principe een huzarenstukje af, want het is heel moeilijk om op dergelijke terreinen een fatsoenlijk rapport te maken. Maar zelfs zo’n fatsoenlijk rapport biedt geen zekerheid! Al die databestanden die tot onze beschikking staan, al die snelle computers die nachtenlang rekenen, suggereren alleen maar dat het onberekenbare toch te berekenen is en bieden daarmee schijnzekerheid.

De meeste experts beseffen echt wel dat de klassieke *risico-assessment* methoden tekort schieten in het geval van onzekere risico’s. Eigenlijk zouden ze zo’n opdracht dus moeten weigeren of zeggen: ‘ik wil graag meedenken, maar ik kan geen harde uitspraak doen’. Dat

vinden wetenschappers moeilijk, want ze hebben geleerd om zekerheden te produceren, en de maatschappij heeft geleerd om van wetenschappers zekerheid te vragen. Dat zou dus moeten veranderen, en dat kan volgens mij alleen als de academische opleidingen meer aandacht besteden aan een verstandige omgang met onzekerheid. Onzekerheidsbewustzijn kun je kweken, daar ben ik van overtuigd. Niet alleen wetenschappers zelf zullen daar beter van worden, maar ook de toekomstige bestuurders – die hebben immers vaak ook een academische opleiding.

Op dit moment onderzoek ik Europese besluitvorming rond onzekere risico's. Ons team kijkt naar twee dossiers: groeihormonen in diervoeding en genetisch gemodificeerde gewassen. Het patroon dat we zien, noemen we de 'onzekerheidsparadox': juist bij de dossiers die onzekere risico's betreffen, verwachten, nee, éisen beleidsmakers zekerheid van de onderzoeker. Ze willen weten: is er nou een risico ja of nee?

En als politici dat bij uitzondering eens niet verlangen, weten de wetenschappers zich vaak geen raad. Een voorbeeld: de Europese Commissie vaardigde onderzoek over genetisch gemodificeerde maïssoorten en oliezaden uit en begon haar vraag met: *'Is there any scientific reason to believe..'* Een geweldige formulering, vind ik, die uitnodigt om over onzekerheden te communiceren. Maar de experts hebben in dit geval zelf geprobeerd om onzekerheid weg te drukken door toch een definitief oordeel te geven. De vraag was open, maar de wetenschappers gaven een gesloten antwoord. Het probleem zit dus niet alleen bij politici, maar ook bij de wetenschappers zelf. Zij voelen zich ongemakkelijk, omdat ze denken dat het publiek zal schrikken van onzekerheden – en ook omdat ze niet weten hoe ze over onzekerheden moeten praten. Ze hebben daar nog geen vorm voor gevonden.

Als er eenmaal een rapport ligt, dan vertonen politici grofweg twee reacties: ze gaan zich ofwel achter het rapport verschuilen, óf ze diskwalificeren het rapport omdat het de verkeerde methoden zou gebruiken dan wel de verkeerde deskundigen aan het woord zou laten, zoals we zagen rond het islam-rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Dan krijg je zo'n typisch Nederlandse rapporten-oorlog in plaats van een politieke discussie. Het zou heel zinnig zijn om die politieke discussie juist wél te voeren: welke risico's durven we als maatschappij eigenlijk te lopen? Ik denk zelfs dat dát nou eens een goede manier zou zijn om 'de kloof' tussen burger en politiek te helpen dichten. Want uit onderzoek blijkt dat burgers zich wel degelijk zorgen maken over klimaatverandering, biotechnologie, infectieziekten. Ze zien daar politici alleen zelden of nooit over debatteren.

Politici schermen vaak met een ‘definitief’ rapport, zoals staatssecretaris Van Geel laatst deed met het Zwitserse rapport over straling van UMTS-masten: nu zou duidelijk zijn bewezen dat deze nieuwe technologie voor mobiele communicatie echt ongevaarlijk is. Maar als je dat rapport leest – en dat heb ik gelijk gedaan – zie je dat er natuurlijk nog steeds onzekerheid is. Het rapport brengt alleen de korte termijn effecten van de zendmasten in kaart, en de gegevens zijn gebaseerd op een experimentele opzet waarbij mensen enkele uren per dag aan de straling werden blootgesteld. Of een mast ook zo ongevaarlijk is vlakbij een bejaardenhuis waarvan de bewoners vrijwel nooit buitenkomen, weten we dus niet.

Zelf ben ik niet bang voor de straling van UMTS-masten, maar het punt is dat experts geen zekerheid over dergelijke nieuwe risico’s kunnen geven. Ik vind dat Van Geel het niet had moeten doen voorkomen alsof ‘de wetenschap’ in zekere zin de zaak had beslist, maar had moeten durven zeggen: ‘We staan achter het besluit om meer masten te plaatsen, ook al weten we niet helemaal zeker dat er helemaal geen gezondheidseffecten zullen zijn’. En als het beleid dan slecht uitpakt, moeten wij niet in de reflex schieten om iemand de zwarte piet toe te bedelen. In dit soort situaties kun je gewoonlijk niet één schuldige aanwijzen. Neem de droge dijk in Wilnis die ging schuiven. We zochten toen naarstig een zondebok, terwijl we gewoon met z’n allen niet goed genoeg hadden voorzien dat ons natte Nederland vanwege de klimaatverandering ’s zomers ook wel eens te dróóg kon worden. Is het schuiven de schuld van de dijkgraaf? Van die ene onderzoeker die dit nieuwe risico wel had bedacht maar niet duidelijk genoeg over het voetlicht heeft gebracht? Van de politieke baas?

Het zou goed zijn om een verschil te maken tussen verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid, waarbij we bestuurders wél verantwoordelijk houden, maar niet aansprakelijk stellen voor financiële gevolgen. Helaas is de tendens anders. Er ontstaat juist steeds meer een schadecultuur; vermeende gedupeerden spannen juridische processen aan die jaren duren, en maatschappelijk niks opleveren. Ze kosten alleen maar geld en tijd, en zijn voor alle partijen frustrerend. Die trend zouden we moeten keren. Dat zou hier nog kunnen lukken, denk ik, in tegenstelling tot de Verenigde Staten.

Politici wekken nu de indruk dat ze niets kunnen beslissen zonder advies van experts. En dan komen ze dus in een moeilijk parket als experts geen zekerheid kunnen bieden. Toch is het de kern van het politieke werk om juist in onzekere situaties beslissingen te nemen - en daar verantwoordelijkheid voor te nemen. Dat maakt het vak van politicus misschien moeilijker, maar ook interessanter. Want zonder dit type complexe vraagstukken konden we het ook wel

af met een zakenkabinet, met een groepje goede technocraten. En er is een troost: als het resultaat van beleid bij voorbaat onzeker is, kun je ook niet de fout maken dat je beter had moeten én kunnen weten.

Ik vind dat politiek en wetenschap onzekerheden openlijk moeten erkennen. Want roepen dat er nu ‘zekerheid’ is terwijl dat niet klopt, is voedsel voor complottheorieën. Dat zag je gelijk terug op websites van actievoerders tegen UMTS-masten. Het politiek overschreeuwen van onzekerheid is niet slim. Als je geen zekerheid kan krijgen, is vertrouwen namelijk het beste alternatief. En juist het vertrouwen in de overheid en de wetenschap sneuvelt als schijnzekerheden ontmaskerd worden.”

Prof. dr. ir. Marjolein van Asselt is verbonden aan de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit van Maastricht (dr. Tanswisselleerstoel), lid van De Jonge Akademie (KAW) en voormalig lid van de RMNO. Ze promoveerde in 2000 op het proefschrift ‘Perspectives on Uncertainty and Risk’.